

ULBS

Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu

LUCIAN-BLAGA-UNIVERSITÄT SIBIU/HERMANNSTADT
UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA“ DIN SIBIU
INTERDISZIPLINÄRE DOKTORANDENSCHULE IM FACHBEREICH PHILOGIE
ȘCOALA DOCTORALĂ INTERDISCIPLINARĂ – DOMENIUL FILOLOGIE

Zur kulturellen Bedingtheit von Textmustern.
Todesanzeigen im interkulturellen Vergleich

Determinarea culturală a tiparelor textuale.
Anunțuri funerare din perspectivă interculturală

Wissenschaftliche Betreuung/Coordonator științific:
Doz. Dr. habil./Conf. univ. dr. habil. Doris Sava

Doktorandin/Doctorandă:
Cristina-Daniela Mihail

REZUMAT

Cuvinte cheie: lingvistica textului, contrastivitate, specii de text, anunt mortuar, tipar textual, analiza calitativa, interculturalitate, doliul virtual

Prezenta teză de doctorat propune o analiză a speciei de text *anunț mortuar* din perspectiva a două spații culturale distincte, în baza unui corpus generos extras din presa scrisă germană și română (cca. 200 anunțuri pentru fiecare limbă) în intervalul 2012-2018, însă au fost incluse în lucrare și câteva anunțuri anterioare acestui interval atunci când gradul de elaborare sau de originalitate o impunea. Această specie de text, neglijată până în prezent de „lingvistica mare” românească inclusiv sub aspect contrastiv, este abordată prin prisma unui produs lingvistic conturat, cu o structură bine definită și un înalt grad formalizat, ceea ce permite definirea în ambele spații culturale a unui prototip așa cum este el ilustrat de anunțurile prelevate din corpusul de cercetare. Dincolo de acestea, specia de text „anunț mortuar” are dimensiuni reduse, este accesibilă și reflectă un segment al uzului limbii și un tip de text cotidian fixat în mentalul colectiv.

Obiectivul major al tezei constă în elucidarea tiparelor textuale, atât pentru a ilustra particularități, cât și pentru a indica convergențe sau divergențe la nivel formal, al conținutului sau al transpunerii lingvistice concrete, aici referindu-mă, în principal, la inventarul lexical aparte, completând imaginea asupra acestor tipuri de texte din perspectivă interculturală. Analiza materialului empiric la nivel comunicativ-pragmatic, este una calitativă, mai degrabă decât una cantitativă. Se urmărește conturarea unui profil al speciei de text pentru evidențierea specificului în cele două spații culturale.

Materialul empiric cules a fost selectat pe baza criteriilor autenticității, relevanței și reprezentativității. Anunțurile mortuare analizate sunt texte autentice, publicate în ziarele menționate, însoțite de referințe concrete la sursă. Anunțurile inserate în prezenta teză sunt relevante și reprezentative pentru obiectivul de cercetare date fiind conformitatea lor în raport cu normele textuale sau de conținut ori recomandările literaturii de specialitate, a studiilor similare precedente, ce propun alcătuirea unui corpusu suficient de amplu pentru a fi concludent. Alegerea unor cotidiane/săptămânale, cu tradiție și de largă răspândire națională/regională, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (Frankfurt/Main) și *România liberă* (București) și din ziarele *Siebenbürgische Zeitung* (München) și *Tribuna* (Sibiu), a plecat de la prezența constantă, în mare număr, a anunțurilor în respectivele surse de informare, dar și de la faptul că aceste ziare sunt foarte influente, se adresează unui număr de cititori reprezentativ numeric pentru spațiul cultural cercetat, au o rezonanță internațională și sunt disponibile în format tipărit sau digital. Un loc aparte în corpus îl ocupă *Siebenbürgische Zeitung*, ziarul Asociației Sașilor Transilvăneni, fiind citit atât de comunitatea sașilor transilvăneni stabiliți în Germania, cât și de conaționali lor rămași în România sau stabiliți în alte țări germanofone, în America și Canada.

Prin tematica abordată, prezenta lucrare pleacă de la premisa că textul în sine este un produs interpretabil din perspectiva conceptului de „culturem”, adică un ansamblu de fenomene, forme, structuri proprii unei culturi, elemente indispensabile înțelegerii mesajului scris sau verbal, iar spațiul cultural determină tiparele textuale. Prin urmare, lucrarea indică, pe baza materialului empiric, un prototip al speciei de text pentru fiecare spațiu cultural vizat, anunțurile mortuare fiind analizate în baza trăsăturilor comune în plan formal și al conținutului. Elementul de noutate al cercetării de față este compararea celor două prototipuri ale speciei de text înțelese drept „cultureme”, adică instrument pentru transpunerea unor noțiuni, concepte și

valori culturale mai degrabă decât un set de principii textuale, convenții ori structuri lingvistice consacrate, ce îndeplinesc sarcini comunicative precise în situații emoționale încărcate prilejuite de trecerea în neființă a un ei persoane.

Lucrarea este structurată în nouă capitole. Primul capitol, introducerea, prezintă cadrul cercetării: scopul lucrării, materialul empiric cercetat și principiile urmărite în alcătuirea corpusului, metodologia cercetării și structura lucrării. Teza de doctorat este structurată în trei părți. Prima parte (cap. 1-3), partea teoretică, urmărește încadarea tezei în raport cu cercetările de până acum, urmând ca în cea de a doua parte (cap. 4 și 5) să fie expuse, în concordanță cu obiectivele propuse, funcțiile speciei de text susținute de ample explicații referitoare la realizarea prototipului textual specific *anunțurilor mortuare* în cele două spații culturale. Astfel, capitolul al doilea prezintă o scurtă incursiune în cercetarea interdisciplinară sau cea contrastivă și în istoria speciei de text, evidențiindu-se prima apariție a unui anunț mortuar în spațiul german. După definirea speciei de text, delimitări conceptuale și expunerea particularităților sunt aduse în discuție, conform tendințelor curente în lingvistica textului, conceptul de „culturem“ și apartenența anunțurilor mortuare la „ritualuri“ specifice fiecărui spațiu cultural, fără a neglija caracterul lor convențional reflectat în normele stricte de redactare ori aspecte ale evoluției la nivel conceptual și textual. Următorul capitol este dedicat relevanței interculturale a textelor formalizate. Aici sunt evidențiate contribuții anterioare contrastive ce gravitează în jurul caracterului cultural aparte al speciilor de text de acest tip și sunt enunțate câteva deziderate ale lingvisticii de text ce consideră tiparele textuale indicatori ai apartenenței la o cultură.

Capitolul 4 analizează structura și componentele obligatorii/facultative ale anunțurilor mortuare, tiparele textuale convenționale specifice fiind amplu exemplificate cu date din corpus. Aici sunt prezentate prototipul anunțurilor mortuare pentru fiecare spațiu cultural analizat, inclusiv abateri de la standardele formale și de conținut. Capitolul se încheie cu o clasificare a anunțurilor sub aspect comunicativ.

Capitolul 5 abordează funcțiile anunțurilor mortuare, urmărind evoluția acestora de la funcția informativă spre cea a autoreprezentării aparținătorilor, foarte răspândită astăzi, ca mijloc de refulare, de atragere a compasiunii, de ghidare a comportamentului comunității îndoliate, de autojustificare, mai frecventă în spațiul de limbă germană, reprezentată de categoria aparte autoanunț/*Selbstanzeige*, redactat înainte de deces de „protagoniști“ (cu predilecție sinucigași, bolnavi irecuperabili sau persoane cu o stare a sănătății foarte gravă), precum și funcții mai rare, excepționale, de avertizare/atenționare utilizate de ex. în campanii de conștientizare a populației asupra unei conduite rutiere precaute ori cea de ironizare (anunțarea eliberării de greutățile traiului în comun prin anunțarea decesului unuia dintre soți).

Analizei bogatului material empiric din perspectivă interculturală, cules din ziare cu mare tiraj la nivel național/regional sau din surse disponibile în mediul online – ediții online ale ziarelor sau pagini web destinate acestor tipuri de texte – sunt dedicate capitolele 6 și 7. Aici sunt expuse similitudini și contraste în elaborarea anunțurilor mortuare în limbile germană și română identificate în elementele constitutive ale acestei specii de text: anunțarea unui deces, prezentarea defunctului și a identității sale (profesionale, familiale, sociale, confesionale), expunerea stării psihice/emoționale a familiei îndoliate, a rudelor, prietenilor sau cunoscuților, exprimarea concepțiilor privitoare la moarte sau existența de după moarte, informații privitoare la desfășurarea ceremoniei funebre sau a înhumării. Plecând de la organizarea informațiilor în anunțul mortuar sunt prezentate particularități ale inventarului lexical ori trăsături nonverbale specifice speciei și repertoriului comunicativ și sunt analizate diferențele culturale în abordarea textului, a doliului sau a așteptărilor sociale față de această specie de text. Strategii de deturnare a funcției convenționale și ale mecanismelor de realizare a tiparelor textuale prin încălcarea normelor întregesc acest capitol.

Capitolul 7 analizează influența mediului de informare asupra conținutului anunțului mortuar. După prezentarea specificului anunțurilor mortuare din presa tipărită, inclusiv standardele și normele de elaborare ale redacției ziarelor analizate, sunt expuse forme și particularități ale doliului public în spațiul virtual. Se discută modelele redacționale ce vizează specia de text și prescripțiile editoriale.

În partea finală sunt enumerate câteva posibilități de aprofundare sau continuare a cercetării *anunțurilor mortuare* din perspectivă diacronică, a lingvisticii varietăților sau a digital humanities (cap. 8), respectiv principalele concluzii ale analizei efectuate (cap. 9) orientate spre evidențierea asemănărilor și deosebirilor transpunerii tiparelor textuale în cele două spații culturale cercetate.

Respectarea (strictă) a caracterului convențional și a standardelor textuale se poate observa în ambele spații culturale, deși pe planuri diferite. În timp ce anunțurile mortuare germane prezintă un grad ridicat de echilibru emoțional fiind mai generoase la nivelul inserării elementelor nonverbale (ilustrații) sau al individualizării, anunțurile mortuare românești respectă cu strictețe arhitectura convenționalizată a textului, inclusiv ordinea introducerii informațiilor, indicând o variabilitate minimă a mijloacelor de reprezentare grafică. Din punct de vedere al categoriilor de anunțuri funerare publicate se poate constata în presa germană o mai mică frecvență a anunțurilor comemorative însă o mai mare frecvență a anunțurilor redactate de defunct înainte de deces. Acest „ultimul cuvânt“ public al defunctului relevă o luciditate surprinzătoare, chiar ostentativă. În cazul sinucigașilor aceste anunțuri au un caracter justificativ, încercând să convingă cititorii de onestitatea motivelor, de împăcarea cu propriul destin, de dragostea și aprecierea față de cei ce le-au fost tovarăși de viață sau contemporani. Spațiul cultural românesc nu cunoaște acest tip de anunț.

Majoritatea anunțurilor mortuare germane se încheie cu mențiuni organizatorice privind înhumarea ori cu referiri la ultimele dorințe ale defunctului (desfășurarea programului funerar, aranjamente florale și specii de flori, coduri vestimentare pentru participanții la înmormântare și, cel mai adesea, mențiuni cu privire la donațiile financiare direcționate la cererea defunctului spre instituții de îngrijire paleativă sau cauze pe care acesta le-a susținut în timpul vieții).

Anunțurile românești includ mai rar informații biografice precum data și locul nașterii, domiciliul defunctului, pe când anunțurile germane acordă o atenție sporită unor astfel de informații, mențiunile geografice fiind un mijloc de caracterizare și de identificare socială sau etnică cu precădere în cazul ziarului *Siebenbürgische Zeitung*. Informații geografice se întâlnesc în anunțuri românești din presa supraregională doar atunci când sunt invocate realizări excepționale ale defunctului cu relevanță locală ori națională în cazul unor persoane publice sau când denumirile geografice denotă locuri exotice fiind – prin asocierea defunctului sau a familiei indoliata cu respectivele spații geografice – un mijloc suplimentar de apreciere sau recunoaștere socială, echivalent cu o distincție.

Exprimarea durerii și a tristeții în anunțurile germane este mai seacă, nepretențioasă, simplă, pe când în anunțurile românești limbajul abundă de adjective preponderent la modul comparativ absolut sau comparativ de superioritate, frecvent întâlnindu-se metafore sau exprimări poetice. Se observă însă și o predispoziție spre dramatizare, chenarul fiind adesea îngroșat. Formulele de încheiere din spațiul românesc recurg frecvent la termeni religioși, comunitatea îndoliată încredințând prin aceasta defunctul grijii divine. Anunțurile din spațiul german manifestă o creativitate aparte la nivelul formulărilor lingvistice, fiind adeseori personalizate. Strategiile de abatere de la șabloanele convenționale sunt orientate, în esență, spre adaptarea îndrăzneată a unui tipar textual la un alt conținut. Anunțurile germane sunt încadrate de un chenar mai discret, frecvent dublu, folosesc simboluri, ilustrații sugestive sau fotografii de fundal, în cele românești apar frecvent fotografii tip buletin/pașaport ale celor

decedați sau fotografii în care aceștia apar îmbrăcați în straie populare dacă persoanele provin din zone rurale.

Rezultatele cercetării relevă faptul că anunțurile din presa germană sunt mai rezervate în exprimarea emoțiilor, tonul este resemnat, autorii anunțurilor privesc moartea ca parte a existenței umane, par mai împăcați cu soarta, idealizarea defunctului este mai redusă comparativ cu cea din anunțurile românești, unde regretul dispariției unei persoane este deseori dramatizat, iar ignorarea convențiilor textuale rară. În mod surprinzător, deși păstrează tonul demn și resemnat în fața morții, tipic culturii germane, anunțurile din *Siebenbürgische Zeitung* au o componentă emoțională mai puternică, iar anunțurile reflectă valori ale unei comunități pentru care onestitatea, datoria și simțul responsabilității, hărnicia, familia, profesia sunt valori de căpătâi.

Compasiunea se manifestă în spațiul german preponderent în cercul familiei sau cel profesional, pe când anunțurile mortuare românești sunt semnate frecvent de vecini, foști sau actuali profesori, colegi de clasă ai defunctului sau colegi de servicii ale rudelor defunctului. Nu arareori se crează impresia unui „doliu prefabricat“, ostentativ. În dramatizarea suferinței celui decedat și a celor îndoliați este enunțată voalat cauza morții, menționarea bolilor fiind considerată o dovadă de slăbiciune, însoțită de o descriere vie, amplă a suferinței psihice în urma unui deces, suferință care persistă încă mulți ani după trecerea în neființă a celui drag. Dovadă sunt anunțurile mortuare comemorative la mulți ani de la deces. Durerea, sentimentul de pierdere sau de gol sunt mai sumar și mai discret exprimate în spațiul german, iar recursul la compasiune și compătimire mai diminuat. Pe de altă parte se observă multe similarități în prezentarea celor decedați, a mediului lor profesional și familial. Pe când anunțurile mortuare instituționale surprind personalitatea defunctului, competențele și abilitățile în context profesional, în cele ale familiei se poate constata prezența unor clișee sociale privind relațiile familiale/profesionale pozitive, transpunerea principiului fundamental *De mortuis nil nisi bene*, principiu, deși acceptat în societate, este privit cu suspiciune de către cititori, calitățile celor decedați fiind în multe cazuri exagerate.

Anunțurile mortuare în limba germană recurg adesea la citate (preponderent biblice), aforisme, motto-uri sau proverbe surprinzând atitudini în fața morții, a durerii fizice sau emoționale proprii autorilor anunțului sau ale defunctului spre deosebire de cele românești unde apar frecvent compoziții lirice proprii ale rudelor defunctului, catrene ce imită poezia populară, fenomen inexistent în spațiul german. Redacțiile ziarelor germane dispun de ghiduri consistente de redactare cu modele de anunțuri și citate, cele românești oferind mai degrabă sugestii pentru redactarea anunțurilor mortuare. Spațiul german manifestă un interes sporit pentru expunerea în mediul virtual a doliului (cimitire virtuale și pagini comemorative), cel românesc cunoaște un număr mai mare de anunțuri postate pe platformele de socializare (Facebook).

Teza de doctorat relevă tendințe în gestionarea durerii și a doliului – adresarea directă în anunțurile din presă sau individualizarea în mediul virtual prin mesaje audio-video, postarea de fotografii, scrisori către cei decedați sau dezvoltarea de chatbot-uri – oferind suficiente teme de cercetare privitoare la dinamica speciei de text și la factorii ce influențează evoluția ei. Lucrarea poate constitui un punct de plecare pentru cercetări ulterioare contrastiv-diacronice, pentru studii intra- sau interculturale de tanatologie sau cultură funerară, inclusiv pentru analiza noilor forme de doliu în mediul online pe diferitele platforme sociale.

Concluzionând se poate afirma că anunțurile mortuare dezvăluie informații culturale prețioase, tiparele textuale servind la depășirea unor dificultăți comunicative și constituind „ritualuri“ specifice unui context funebru determinat cultural. Noutatea cercetării rezidă din extragerea prototipului speciei de text *anunț mortuar* și compararea acestuia în două spații culturale întrucât acest tip de text convenționalizat este un indicator al normelor culturale și sociale.

Lucrarea este completată cu o bogată listă bibliografică și anexe ce includ câteva prototipuri și anunțuri care relevă abateri de la norma socială sau textuală. Bibliografia consultată este structurată în literatura de specialitate, webografie și ziare ce alcătuiesc corpusul.

Bibliografie selectivă

Literatură de specialitate

- Adamzik, Kirsten (1991): *Forschungsstrategien im Bereich der Textsortenlinguistik*. In: Zeitschrift für Germanistik. Neue Folge, Bd. 1, Nr. 1, S. 99-109.
- Adamzik, Kirsten (1995): *Textsorten – Texttypologie. Eine kommentierte Bibliografie*. Nodus: Münster, S. 11-40.
- Adamzik, Kirsten (2001): Die Zukunft der Textsortenlinguistik. Textsortennetze, Textsortenfelder, Textsorten im Verbund. In: Fix, Ulla / Habscheid, S.; Klein, J. (Hrsg.): *Zur Kulturspezifität von Textsorten*. Stauffenburg: Tübingen, S. 15-30.
- Adamzik, Kirsten (2004): *Textlinguistik. Eine einführende Darstellung*. Niemeyer: Tübingen.
- Adamzik, Kirsten (2008): Textsorten und ihre Beschreibung. In: Janich, Nina (Hrsg.): *Textlinguistik. 15 Einführungen*. Narr: Tübingen. S. 145-175.
- Ayaß, Ruth (2011): Kommunikative Gattungen, mediale Gattungen. In: Habscheid, Stephan (Hrsg.): *Textsorten, Handlungsmuster, Oberflächen*. De Gruyter: Berlin, S. 275-295.
- Baum, Stella (1980): *Plötzlich und unerwartet. Todesanzeigen*. Erb: Düsseldorf.
- Bendel, de Sylvia (2017): *Werbeanzeigen von 1622-1798: Entstehung und Entwicklung einer Textsorte*. De Gruyter: Berlin.
- Berger-Zell, Carmen (2013): *Abwesend und doch präsent. Wandlungen der Trauerkultur in Deutschland*. Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen.
- Bergmann, Jörg R. (2000): *Die Menschen und ihre Rituale – Rituale in Alltag, Politik und Religion*. In: Quatuor Coronati Jahrbuch 2000/37, S. 153-160.
- Biener, Hansjörg (1995): *Totengedenken im Anzeigenteil. Beobachtungen zur Ausdifferenzierung der Gattung Todesanzeige*. In: *Communicatio Socialis* 4, S. 395-411.
- Born, Manuel (2018): *Proklamation des Todes*. epubli: Berlin.
- Brunn, Stefan (1999): *Abschieds-Journalismus: Die Nachrufkultur der Massenmedien*. LIT: Münster.
- Chen, Qi (2013): *Text und Kultur: eine kommunikative Gattungsanalyse der deutschen und chinesischen Todesanzeigen*. Lang: Bern.
- Chen, Qi (2014): *Todesanzeigen: Informations- oder Gedächtnisträger? Eine kontrastive Untersuchung von deutschen und chinesischen Todesanzeigen*. In: *Muttersprache* 3, S. 245-258.
- Cihak, Sabine (2009): *In tiefer Trauer: Ein inhaltsanalytischer Zeitvergleich von Todesanzeigen in Österreich*. Lang: Frankfurt am Main.
- Crudu, Mihai / Boiciuc, Raluca (2011): Zur Konzeptualisierung des Verbens „sterben“ durch euphemistische bzw. dysphemistische Phraseologismen. In: *Volumul Actelor de Colocviu, „Discurs critic și variație lingvistică. Ediția I“ (8-9 septembrie 2011), Universitatea „Ștefan cel Mare“*. Universitatea „Ștefan cel Mare“: Suceava. S. 90-94.
- Dittrich, Irene (2008): *... mal drüber gedacht? Zwiebelzwerg*: Willebadessen.
- Drescher, Martina (2002): Theoretische und methodische Aspekte eines kontrastiven Textsortenvergleichs am Beispiel französischer und spanischer Todesanzeigen. In: Drescher, Martina (Hrsg.): *Textsorten im romanischen Sprachvergleich*. Stauffenburg: Tübingen, S. 41-62.
- Dirschauer, Klaus (1973): *Der totgeschwiegene Tod. Theologische Aspekte der kirchlichen Bestattung*. Schuenemann C.E.: Bremen.
- Eckkrammer, Eva Martha (2002): Textsorten im interlingualen und -medialen Vergleich. Auschnitte und Ausblicke. In: Drescher, Martina (Hrsg.): *Textsorten im romanischen Sprachvergleich*. Stauffenburg: Tübingen, S. 15-39.
- Fix, Ulla (2006): Was heißt Texte kulturell verstehen? Ein- und Zuordnungsprozesse beim Verstehen von Texten als kulturellen Entitäten. In: Blühdorn, Hardarik / Breindl, Eva / Waßner, Ulrich H. (Hrsg.): *Text-Verstehen: Grammatik und darüber hinaus*. De Gruyter: Berlin, S. 254-276.
- Fix, Ulla (2008a): *Texte und Textsorten – sprachliche, kommunikative und kulturelle Elemente*. Frank & Timme: Berlin.
- Fix, Ulla (2008b): Text und Textlinguistik. In: Janich, Nina (Hrsg.): *Textlinguistik: 15 Einführungen*. Narr: Tübingen. S. 15-34.

- Fix, Ulla (2011): *Was ist kulturspezifisch an Texten? Argumente für eine kulturwissenschaftlich orientierte Textsortenforschung.* In: Russische Germanistik. Veröffentlichungen des Russischen Germanistenverbandes. Band VIII, S. 172-183.
- Fix, Ulla / Poethe, Hannelore / Yos, Gabriele (2003): *Textlinguistik und Stilistik für Einsteiger.* Lang: Frankfurt am Main.
- Flasspoepler, Svenja (2016): *Gibt es einen guten Tod?* Kluge Antworten auf eine der drängendsten Lebensfragen. Reclam Philipp: Stuttgart.
- Gross, Günter (1997): *Es war vor zwanzig Jahren. Erinnerungen an die Tage um den 17. April 1977.* Unveröffentlichtes Gedenkheft.
- Große, Ernst Ulrich (1976): *Text und Kommunikation.* Eine linguistische Einführung in die Funktionen der Texte. Kohlhammer: Stuttgart.
- Grüner, Karl-Wilhelm / Helmrich, Robert (1994): *Die Todesanzeige. Viel gelesen, jedoch wenig bekannt. Deskription eines wenig erschlossenen Forschungsmaterials.* In: Historical Social Research 19/1, S. 60-108.
- Halling, Thorsten (2009): „Plötzlich und für uns alle unfassbar...“: *der vorzeitige Tod zwischen privater und öffentlicher Erinnerung seit dem Zeitalter der Aufklärung.* In: Historical Social Research 34, S. 231-246.
- Heinemann, Wolfgang / Viehweger, Dieter (1991): *Textlinguistik. Eine Einführung.* Niemeyer: Tübingen.
- Hosselmann, Birgit (2003): *Todesanzeigen als memento mori? Eine empirische Untersuchung von Todesanzeigen der Gegenwart.* Oros: Altenberge.
- Hölscher, Sandra (2003): *Familienanzeigen: Zur Geschichte der Textsorten Geburts-, Verbindungs- und Todesanzeige, ihrer Varianten und Strukturen in ausgewählten regionalen und überregionalen Tageszeitungen von 1790 bis 2002.* Weidler Buchverlag: Berlin.
- Lage-Müller, Kathrin von der (1995): *Text und Tod: eine handlungstheoretisch orientierte Textsortenbeschreibung am Beispiel der Todesanzeige in der deutschsprachigen Schweiz.* De Gruyter: Tübingen.
- Linke, Angelika (2001): *Trauer, Öffentlichkeit und Intimität. Zum Wandel der Textsorte ‚Todesanzeige‘ in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts.* In: Fix, Ulla / Habscheid, Stephan / Klein, Josef (Hrsg.): *Zur Kulturspezifik von Textsorten.* Stauffenburg: Tübingen, S. 195-223.
- Mader, Hans (1990): *Es ist echt zu bitter. Todesanzeigen gesammelt und kommentiert.* Germa-PressHamburg.
- Mihail, Cristina (2017): *Literarische Zitate als Mittel der Trauerverarbeitung.* In: Kronstädter Beiträge zur germanistischen Forschung 19, S. 137-150.
- Mihail, Cristina (2018): *Die rumänische Heimat und der Tod in deutschen Landen. Todesanzeigen in der Siebenbürgischen Zeitung.* In: Germanistische Beiträge 43, S. 209-235.
- Mihail, Cristina (2019a): „Dann leg´ich meinen Hobel hin...“ *Nachrufe und Todesanzeigen mit Tätigkeitsbezug aus interkultureller Sicht.* In: Germanistische Beiträge 44, S. 224-240.
- Mihail, Cristina (2019b): „Doch diese Zeit hab ich noch nicht gefunden...“ *Zeit(lichkeit) in Todesanzeigen.* In: Forschungen zur Volks- und Landeskunde 62, S. 139-150.
- Mihail, Cristina (2020): „Schlicht und einfach war dein Leben“. *Normvorstellungen bei den Siebenbürger Sachsen aus der Sicht der Trauerkultur.* In: Deutsch-Rumänische Hefte 1, S. 25-27.
- Mihail, Cristina (i.Dr.): *Ewiges Leben? Postmoderne Strategien der Trauerverarbeitung im digitalen Zeitalter.* In: Germanistische Beiträge 47/2021.
- Riedel, Christoph (2017): *Psychological Care am Lebensende. Psychotherapie in der Sterbe- und Trauerbegleitung.* Kohlhammer: Stuttgart.
- Sava, Doris (2016): „In Liebe und Dankbarkeit...“ *Vermittlung und Tradierung von Tod und Trauer: Todesanzeigen kontrastiv.* In: Kronstädter Beiträge zur Germanistik 15/16, S. 191-220.
- Sava, Doris / Apelkvist, Åsa (2013): *Zur Konzeptualisierung des Ablebens. Versprachlichungsmuster in der deutschen, rumänischen und schwedischen Phraseologie.* In: Germanistische Beiträge 33, S. 173-203.
- Söris, Reiner (2012): *Herzliches Beileid: Eine Kulturgeschichte der Trauer.* Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt.
- Stöhr, Anna (2014): *Die Todesanzeige im Wandel. Gattungsspezifische Analyse eines Kommunikationsmittels.* disserta: Hamburg.
- Yousefi, Hamid Reza / Braun, Ina (2011): *Interkulturalität: Eine interdisziplinäre Einführung.* Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt.

Surse online

- Anz, Thomas (2016): *Emotional Turn? Beobachtungen zur Gefühlforschung.* In: Literaturkritik.de 12; unter https://literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=10267 [24.12.2018].

- Benkel, Thorsten / Meitzler, Matthias (2016): „Der Friedhof gibt Auskunft über die Gesellschaft und ihren Wandel“. Interview; unter <https://digital-danach.de/friedhofssoziologen-interview-benkel-meitzler-friedhof-auskunft-gesellschaft-wandel/> [02.04.2019].
- Cakir, Filiz Gisa (2017): *Die Sepulkralkultur Deutschlands im Wandel. Vom Kirchhof zur Weltraumbestattung*. Masterarbeit. Frankfurt; unter https://www.aeternitas.de/inhalt/forschung/veroeffentlichte_arbeiten/2017_11_09_15_39_34/datei.pdf [29.05.2019].
- Dullat, Elena Christina (2007): *Textsorte Todesanzeige*. In: Studentische Arbeitspapiere zu Sprache und Interaktion (Stasi) 10; unter <http://arbeitspapiere.sprache-interaktion.de/stud/arbeitspapiere/arbeitspapier10.pdf> [10.06.2019].
- Dietrich, Kirsten (2008): *In Memoriam: Warum Anzeigen zum Totengedächtnis immer geliebter werden*; unter https://www.deutschlandfunkkultur.de/in-memoriam.1278.de.html?dram:article_id=192243 [27.12.2018].
- Dirschauer, Klaus (2003): *Der Aufbau und die Grundfunktionen der Todesanzeige. Kommentar oder Verstehenshilfe*; unter <http://doczz.com.br/doc/1084621/der-aufbau-und-die-grundfunktionen-der-todesanzeige> [23.05.2019].
- Engelberg, Stefan: *Ringvorlesung „Methoden“*. HS 2009; unter http://www1.ids-mannheim.de/fileadmin/lexik/lehre/engelberg/Webseite_MethLex/Korpuslinguistik-V1.pdf [10.04.2017].
- FAZ-Trauermusterbuch unter https://www.faz.media/fileadmin/09_Trauer/FAZ_Trauermusterbuch_2020.pdf [12.05.2020].
- FAZ-Trauermusterbuch unter https://www.faz.media/fileadmin/user_upload/Trauer/FAZ_Trauermusterbuch_2018.pdf [28.12.2018].
- FAZ-Ratgeber zu Unternehmenanzeigen unter https://www.faz.media/fileadmin/user_upload/Trauer/FAZ_Lebenswege_Trauer_Ratgeber_2018.pdf [06.02.2019].
- Fries, Udo (1990): Two Hundred Years of English Death Notices. In: *Swiss Papers in English Language and Literature* (SPELL) 5, S. 57-71; unter <http://doi.org/10.5169/seals-99875> [28.09.2018].
- Fox, Mario (2015): *Emotionen als Kommunikation und Interaktion*; unter <http://www.mariofox.de/attachments/article/369/Emotionen.pdf> [16.12.2018].
- Krünitz, Johann Georg (1798): *Ökonomisch-technologische Encyclopädie oder allgemeines System der Staats-, Stadt-, Haus- und Landwirtschaft wie auch der Erdbeschreibung, Kunst- und Naturgeschichte in alphabetischer Reihenfolge*. Bd. 73. o.V.: Berlin; unter <https://books.google.ro/books?id=P4tGg4nkA04C&printsec=frontcover&hl=ro>, S.682. [02.05.2019].
- Mantel, Diana / Povidisa, Ingrida: *Liebe, Tod und Trauer: Emotionen an der Grenze von Sprache und Literatur*. Konferenzbericht; unter https://www.languagetalks.fak13.uni-muenchen.de/download/konferenzbericht_09.pdf [17.12.2018].
- Mayer, Christian (2010): *Einladung zur letzten Party*; unter <http://www.sueddeutsche.de/panorama/todesanzeigen-einladung-zur-letzten-party-1.526804> [20.02.2018].
- Möller, Petra (2009): *Todesanzeigen – eine Gattungsanalyse*. Dissertation. Gießen; unter <http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2009/6988/> [Stand: 25.01.2017].
- SbZ-Musterbuch unter <https://www.siebenbuenger.de/zeitung/werbung/anzeigen-merkblatt.pdf> [07.12.2018.]
- Welt: *Was passiert wenn man in Deutschland einsam stirbt*; unter <https://www.welt.de/politik/deutschland/article159104588/Was-passiert-wenn-man-in-Deutschland-einsam-stirbt.html> [06.02.2019].

Pagini web

- https://ro.wikipedia.org/wiki/Iulian_Grozescu [30.06.2020].
- <http://www.rechtslexikon.net/d/tod/tod.htm> [31.08.2018].
- http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Museums_Fuer_Sepulkralkultur [13.08.2018].
- <https://deathcafe.com/> [13.08.2018].
- <https://www.sepulkralmuseum.de/> [27.08.2018].
- http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Museums_Fuer_Sepulkralkultur [27.08.2018].
- <https://bdb.bestatter.de/meta/news-termin-presse/haeufig-gestellte-fragen-allgemein/> [24.06.2020].
- <http://www.monitoruljuridic.ro/act/lege-nr-119-din-16-octombrie-1996-cu-privire-la-actele-de-stare-civila-emitent-parlamentul-publicat-n-8624.html> [31.08.2018].
- https://www.aurach.de/eigene_dateien/aktuell/2016/maerz/20130219_broschuere_fassung.pdf, S. 34. [02.05.2019].
- <https://www.donaukurier.de/lokales/beilngries/Dietfurt-Fasching-2014-Leichenbitter-und-Trauerzug;art601,2885739> [02.03.2019]

<https://historic.ro/anunt-funebru-ferpar-referitor-la-decesul-lui-avram-iancu.html> [25.06.2020].
<http://dragusanul.ro/1863-toata-literatura-este-in-doliu/> [25.06.2020].
https://www.tageblatt-trauer.de/traueranzeige/jasmin-poppe/53593781?from_mobile=1 [06.02.2019].
<https://www.sprichwoerter.net/sprichwoerter/lateinische-sprichwoerter-und-redewendungen/de-mortuis-nihil-nihil-nisi-bene.html> [18.06.2020].
<http://emil-gutmann.de/Drupal/sites/default/files/Anzeige73457.pdf> [27.12.2018].
<https://www.crisana.ro/stiri/condoleante-18/in-memori-21-martie-2018-162331.html> [22.03.2018].
<https://www.crisana.ro/stiri/condoleante-18/in-memori-23-iunie-2018-163833.html> [25.06.2018].
<http://www.cuvantul-liber.ro/news/44502/61/DECESE-CONDOLEANTE> [22.03.2018].
<http://emil-gutmann.de/Drupal/sites/default/files/Anzeige73457.pdf> [27.12.2018].
<https://www.stilvolle-trauerkarten.de/trauersprueche/> [25.05.2019].
<https://www.bestattungsvergleich.de/ratgeber/trauer/trauersprueche/> [25.05.2019].
<https://www.dailymail.co.uk/news/article-3670246/German-grandfather-bans-family-funeral-self-pens-bizarre-obituary.html> [06.01.2019].
https://www.wuv.de/agenturen/scholz_friends_schaltet_leere_todesanzeigen [08.03.2019].
https://www.reddit.com/r/ABoringDystopia/comments/bgsntk/evas_story_if_a_girl_had_instagram_during_the/ [28.04.2019].
<https://www.instagram.com/p/BuxFb8nBLUa/> [28.04.2019].
<https://www.instagram.com/p/BuxQGeShAWg/> [25.04.2019].
<https://www.instagram.com/p/BwLf79ynsg9/> [25.04.2019].
<https://aspetos.com/de/parten>
<https://www.abschied-nehmen.de/>
<https://www.doolia.de/>
<https://ingedenken.de/>
<https://www.infrieden.de/>
<https://www.kerze-anzuenden.de/>
<http://www.mortis.ro/>
<http://www.onlinefriedhof.net/#liste-der-online-friedhoeefe>
<https://www.sculium.de>
<https://www.trauer.de/>
<https://www.viternity.org/>
<https://ewigesieben.de>
<https://funerals-online.com>
<https://www.mournium.de/>
<https://raiuanimalelor.ro/>